

Біля джерел української геополітичної думки

Микола Вегеш / Mykola Vehesh¹

Near the sources of the Ukrainian Geopolitical thought. *The article highlights the geopolitical views of the prominent Ukrainian scientists and political and public figures of the second half of the nineteenth and twentieth centuries. The article pays main attention to the works of Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko, Mykola Mikhnovsky, Dmytro Dontsov, Stepan Rudnytsky and Jurii Lypa, all of whom substantiated their vision of Ukraine's future in the light of world problems.*

În apropierea surselor gândirii geopolitice ucrainene. *În articol, sunt evidențiate opiniile geopolitice ale oamenilor de știință ucraineni și ale figurilor publice și politice marcante din a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX. Se pune accent pe lucrările lui Mihai Drahomanov, Ivan Franko, Mihai Mihnovskyi, Dumitru Donțov, Ștefan Rudnytskyi și Iurii Lypa, care își argumentează viziunea privind viitorul Ucrainei prin prisma problemelor mondiale.*

Keywords: *geopolitical opinions, future of Ukraine, political leaders, Ukraine, strategic interests, Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko.*

Cuvinte cheie: *opinii geopolitice, viitorul Ucrainei, lideri politici, Ucraina, interese strategice, Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko.*

Геополітична доктрина Михайла Драгоманова (1841-1895) викладена в його працях «Историческая Польша и великорусская демократия» (1883), «Проект основ статуту українського товариства «вільна спілка» (1884), «Чу-дацькі думки про українську національну справу» (1891), «Листи на Наддні-пряньську Україну» (1893) тощо². Сучасний дослідник Богдан Андрусишин одним з перших акцентував на геополітичних поглядах вченого, який «вва-жав, що перед державними європейськими націями проблема суспільних трансформацій не стоїть так гостро, в той час як народи, що тривалий час перебувають у колоніальному статусі, більш підготовлені до переходу на альтернативний шлях розвитку»³.

Розглядаючи українську справу на широкому міжнародному тлі, Михайло Драгоманов часто торкався геополітичних проблем Східної Єв-ропи, акцентуючи на російському, польському і балканському питаннях.

¹ Микола Вегеш, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політології і держав-ного управління Ужгородського національного університету, Україна
Mykola Vehesh, prof. univ., dr., șeful Catedrei de Științe Politice și Administrație Publică din cadrul Universității Naționale din Ujgorod, Ucraina

² Драгоманов М. П., Вибране («... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). К.: Либідь, 1991, 688 С.; Драгоманов М. П., *Літературно-публіцистичні праці*, К.: Наукова думка, 1970, Т. 1, 532 С.; Драгоманов М. П., *Літературно-публіцистичні праці*, К.: Наукова думка, 1970, Т. 2, 594 С.

³ Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: Науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова, упор.: В. Погребенник, С. Шевчук, Н. Осьмак, К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011, С. 59.

Головними перешкодами демократичного політичного розвитку він вважав «польський історичний патріотизм», «німецький натиск на Схід» та «експансіоністські традиції російської державності». Недоліком концепції М. Драгоманова було ототожнення українських і російських геостратегічних інтересів, за що його й піддавав критиці один із засновників ідеології українського націоналізму Дмитро Донцов. У питанні звільнення балканських слов'ян вчений також покладав надії на Росію, обґрунтовуючи свою позицію відсутністю політичної й військової підтримки з боку європейських країн. У географічному розташуванні України Михайло Драгоманов вбачав важливу її культурну і політичну значимість у слов'янському світі. Він розглядав і варіант повної державної незалежності України, хоча й розумів, що у тогочасних умовах ця справа ілюзорна: «... відокремлення українського населення від інших областей Росії в окрему державу є справа, не тільки у кожному випадку вкрай важка, якщо не неможлива, але, за певних умов, зовсім не потрібна». М. Драгоманов неодноразово акцентував на великому значенні освоєння українцями Північного Причорномор'я, необхідного для зміцнення геополітичних позицій в цьому регіоні, адже «... без північних берегів Чорного моря Україна неможлива як культурний край». Проте чіткої геополітичної концепції М. Драгоманов не створив.

Видатний український поет, письменник, громадсько-політичний діяч Іван Франко (1856-1916) хоча й не створив власну геополітичну концепцію, проте залишив після себе окремі замітки й характеристики. У статті «Воскресеніє чи погребеніє?» І. Франко відзначав: «Самим своїм географічним положенням на розграниччі між північною а полуденною і західною Слов'янщиною, в найкращім кліматі, повздожж Чорного моря, край наш призначений відіграти велику ролю в цілій будущій судьбі Східної Європи. Він становить не тільки ключ до внутра Росії, але заразом і найбільше джерело її сили». Розумів він і той факт, що без України Російська імперія себе не мислить: «Позбавлена України Росія втратила би всяке значення на Чорнім морі і на Балканським півострові, відтята була б від цілого майже слов'янського світу»⁴.

Хоча І. Франко намагався не відокремлювати російський і український революційні рухи, проте передбачав падіння російського абсолютизму. В статті «Одвертий лист до галицької української молодежи» (1905) І. Франко констатував: «Велика доба для нашої нації почнеться з хвилиною, коли в Росії упаде абсолютизм. Останні події показують, що той упадок уже не за горами...». Коли це станеться, тоді перед українською інтелігенцією постане завдання – «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя...». Важливо, вважав

⁴ Франко І., Воскресеніє чи погребеніє? Будівничий української державності: Хрестоматія політологічних статей Івана Франка, Упорядник Д. Павличко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006, С. 60.

Франко, щоб ми навчилися «чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів»⁵. Це важливий висновок Франка, який вважав українцями не тільки тих, хто проживав у складі Російської імперії, але й в Австро-Угорщині та інших країнах світу.

У 1900 р. побачила світ праця Івана Франка «Поза межами можливого». «Ідеал національної самостійності, - писав І. Франко, - в усякому погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомости цього ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи може звернемо на зовсім інші стежки... Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом усвідомлювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас як сліпа машина»⁶. Оригінальну оцінку багатогранній творчості Івана Франка зробив львівський історик Ярослав Грицак: «Подібно до того, як у літературній діяльності він ніколи не написав твору великої форми (роману), так і в своїй політичній діяльності Франко не надав своїм поглядам вигляду системи... І його соратники, і його опоненти докоряли йому за непослідовність і мінливість поглядів, звинувачували у «скоках» та обзивали «прапорцем», що розвертається туди, куди подме вітер. Незалежно від того, наскільки справедливими чи несправедливими були ці закиди, вони відображали мінливий («артистичний» або «поетичний», як казали деякі його сучасники) характер його натури. Тому вивчення Франкового світогляду, як і полювання на лисиць, потребує особливої техніки, зокрема – відмови від спроб звести його до якогось єдиного «-ізму». Важливо бачити різні джерела його формування, різні контексти його функціонування та, відповідно, різні можливі способи його відчитання»⁷.

У своїй програмній праці «Самостійна Україна» інший український мислитель Микола Міхновський (1873-1824) підкреслює: «Наша нація у своєму історичному процесі часто була не солідарною поміж окремими своїми частинами, але нині увесь цвіт української нації, по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією нацією: «Одна єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ»⁸.

⁵ Франко І., Одвертий лист до галицької української молодіжі, *Там же.*, С. 580.

⁶ Франко І., Поза межами можливого, *Там же.*, С. 309-310.

⁷ Грицак Я., *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886)*, К.: Критика, 2006, 632 С.; Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей Івана Франка, Упорядник Дмитро Павличко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006, 640 С.

⁸ Микола Міхновський та його «Самостійна Україна». К., 1996, 23 С.; Політологія. Кінець ХІХ -перша половина ХХ ст. Хрестоматія, Львів: Світ, 1996, 800 С.

Микола Міхновський вперше, задовго до праць ідеологів українського націоналізму, чітко формулює геополітичну схему незалежної української території. Радикально він завершує свій програмний маніфест: «Усі, хто на цій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог, чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя, пам'ятаймо, що слава і перемога – це доля борців за народну справу. Вперед і нехай кожний із нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не загинув через його не обачність. Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратись назад!».

М. Міхновським головним ворогом українців вважав Росію. «Ми – нація зрабована, нація-раб, – писав він у статті «Робітниче свято Першого мая», – коли більшість московської нації хоче самодержавства, то ніхто не зможе знести його, а коли вона його не схоче, то й ніхто їм цього не заборонить, бо москалі складають державу незалежну. Через то для нас буде найрозумніше залишити справу про самодержавство москалям, а самим пильнувати свого: державного визволення своєї нації». «Поки ще в пануючих націях скрізь панує розладдя, ворожнеча і боротьба між різними суспільними верствами, – відзначає М. Міхновський у статті «Робітнича справа в програмі Української народної партії», – то націям зрабованим ще є змога скористатися з цього і вибитися на волю... Хто не міг визволитися, коли в таборі ворогів йшло безладдя, суперечка і боротьба, той тим більше не визволиться, коли в ворожому таборі запанує згода». В «Х заповідей УНП» М. Міхновський знову згадує свій головний лозунг: «Одна, єдина, неподільна від Карпат аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна – республіка робочих людей – от се національний український ідеал. Нехай кожна українська дитина тямить, що вона народилася на світ на те, щоб здійснити цей ідеал»⁹. Перша світова війна покликана була змінити геополітичну карту світу. Це добре усвідомлював М. Міхновський. «Нинішня війна є тільки вибухом в тій неперервній боротьбі націй за своє існування... Народ має право жити тільки тоді, коли він має силу жити. Невблаганний біологічний закон боротьби за існування не знає жалю до слабких. Тільки сильні народи можуть жити. Це право жити мусимо ми завоювати, бо ніхто не принесе нам його в дарунок. І насамперед, мусимо перемогти в собі самих той «дух раба», що вціплявся нашому народові століттями чужого панування над нами»¹⁰.

Говорячи про місце Дмитра Донцова (1883-1973) в тогочасному суспільно-політичному житті, Ярослав Грицак констатував, що єдиними пропагандистами ідеї політичної самостійності в Наддніпрянській Україні були Микола Міхновський, Вячеслав Липинський і Дмитро Донцов... Читаючи праці цих трьох ідеологів, не можна позбутися враження, що вони написані пришельцями з іншої планети – настільки далекими за своїм радикальним тоном були вони від догочасних писань більшості. Свої геополітичні

⁹ Микола Міхновський та його «Самостійна Україна», С. 5.

¹⁰ Там же.

погляди Д. Донцов виклав у працях «Сучасне політичне положення нації і наші завдання» (1913), «Історія розвитку української державної ідеї» (1917), «Міжнародне положення України і Росія» (1918), «Українська державна думка і Європа» (1918), «Підстави нашої політики» (1921), «Націоналізм» (1926) та ін¹¹. Сучасний дослідник Олег Баган акцентував на головних ідеях Д. Донцова, викладених останнім у праці «Сучасне політичне положення нації і наші завдання»: 1) автор уперше в історії української політичної думки поставив тезу про смертельну загрозу для України імперіалізму Росії, визначив Росію як головного ворога; 2) він увів національний принцип в оцінювання внутрішньої та зовнішньої суспільно-політичних ситуацій, кардинально відкинувши «провінціалізм», тобто примітивне і нестратегічне бачення завдань України, зажураєність у соціальні проблеми; 3) передбачив вихід на історичну арену недержавних народів Середньої і Східної Європи і поставив українську справу у контекст цих геополітичних зрушень; 4) рішуче засудив слов'янофільство, яке віддавна відвертало українців від насущних національних завдань і було лише засобом і прикриттям для російського імперіалізму; 5) перший вивів формулу, що «Росія без України вже не наддержжава», не повноцінна імперія; 6) ствердив, що об'єктивним союзником української справи стає Австро-Угорщина, а за нею й Німеччина, бо йде до конфлікту німецького світу з російським, і з цього повинна скористатися Україна; передчував світову війну і її страхітливі жертви, як потім передчував Другу світову війну і застерігав проти згубності будь-якого імперіалізму; 7) він поставив чітку тезу про загрозу Росії-імперії для європейської демократії і стабільності; 8) афоризм Д. Донцова: «Найбільше гнітять того, хто найменше вимагає»-став революційним гаслом для української молоді, сформував світоглядну засаду власне стрілецтва¹².

Дмитро Донцов вважав, що падіння Туреччини призвело до посилення геополітичної конфронтації між Німеччиною та Росією, що стало викликом для всієї тогочасної Європи. Якою повинна бути позиція України? «Одиною, відповідаючою інтересам української нації програмою,-стверджував Д. Донцов, -є тепер політичний сепаратизм. Тому, коли б ми тепер в тій великій бурі, гуркіт котрої вже ловить наше вухо, не кинули усі наші сили – які б малі вони не були – на сторону противників Росії,-то був би злочин перед нашою нацією і її будучиною». «А що станеться, коли Росія переможе?»-запитає Донцов і відповідає: «Це ж знищить наш культурний доробок, це ж спровадить на нас – в Галичині і в Росії – нечувані репресії, коли ми станемо проти неї! На це відповім: а хіба Росія і тепер не нищить нашого культурного доробку, вносячи гангрену в наш національний організм? Чи українство в Росії не зазнає чимраз нових і сильніших ударів власне в той час, як стає чимраз лояльнішим, аж до само пониженья? Зрештою, наївно було б

¹¹ Донцов Д., Твори, Т. 1, *Геополітичні та ідеологічні праці*, Львів: Кальварія, 2001, 488 С.

¹² Баган О., *Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії 1-ої половини ХХ ст.)*, Донцов Д., Твори, Т. 1, *Геополітичні та ідеологічні праці*, С. 34-35.

думати, що вижидаючи становисько галицьких українців в часі конфлікту привернуло б до них по анексії Галичини ласку царату. Бо ж не для чого іншого він стремить до цієї анексії як на те, аби знищити в Галичині огнище української культури. Найбільш гніять того, хто найменше вимагає». Уже в 1916 р. Д. Донцов ставить питання про життєво необхідну геополітичну переорієнтацію українців: «Географічно, може, ми й належимо до Східної Європи, але культурно ми є частиною Заходу»¹³. Таким чином, Д. Донцов поставив боротьбу за українську справу та ідею у кардинально інші виміри, у контекст розвитку та зіткнення різних цивілізацій.

«Підстави нашої політики» – узагальнююча праця Дмитра Донцова, в якій він аналізує ті геополітичні зрушення, що мали місце в 1917 – на початку 20-х років ХХ ст. Її автор був першим на той час ґрунтовним дослідником, який простежив еволюцію Росії від монархізму до комунізму. Він отожднює Росію з антигромадянським суспільством і Захід з правовим. Для нього є очевидним, що конфлікт між такими протилежними світоглядними системами є неминучим. Яке ж майбутнє України в цьому геополітичному конфлікті: «... Україна має визначитись: або увійти / повернутися в європейський духовно-правовий простір, або залишитися неважливою провінцією євразійської імперії... Росія є, власне, великим Хаосом, вічною неупорядкованістю – ідей, тенденцій, почувань, вартостей, - і йде це від глибин російської душі – напівазійської, напівварварської, у тому сенсі, що ця країна так і не пережила ще цивілізаційного синтезу. Вона кидається у різні боки-екстреми (остання – жахіття большевизму), розривається між геополітичними устремліннями та культурним багатоманіттям підкорених земель, її державна система постійно боїться власного народу, бо обманує його і тримає в рабстві. Звідси – суспільні страхи, хворобливо гіперболізовані ідеологічні міфологеми («Спасителі православ'я», «Народ-Богоносець», «Третій Рим», «Авангард світового пролетаріату»), суцільна підозра до всього інакшого, незалежного тощо»¹⁴.

Д. Донцов обґрунтував потребу творення геополітичного комплексу Середньої Європи, у якому б вирішальну роль відігравали нові держави (незалежні й стабільні) Україна і Польща. Він був глибоко переконаний, що закони геополітики мають невідворотний характер, а тому неможливо, з одного боку, змагатися з Росією, а з другого – бачити в ній союзника. Якщо Україна хоче бути органічним складником Середньої Європи, вона повинна нести місію Понтиди – країни-епіцентру Чорноморського (східноєвропейського) простору, мусить творити геополітичний чотирикутник: Понтида (Україна) – Анатолія (Туреччина) – Балкани – Кавказ. Лише за таких умов Україна стає чинником рівноваги у просторі цілого континенту. «Коли історія (і географія) зробили з нас аванпост Європи проти Росії, - писав Д. Донцов, - Росії яко такої, незалежно від кожночасового її режиму; коли цю ролю

¹³ Донцов Д., Сучасне політичне положення нації і напі завдання, *Там же.*, С. 87-88.

¹⁴ Дет. див.: Донцов Д. Підстави нашої політики, *Там же.*, С. 91-242.

під загрозою національної смерти мусить Україна і далі грати; коли самі за-
ложення московської культури руйнують відпорну силу нації; коли, нареш-
ті, перемога в обстоюванні своєї національної незалежності невіддільна
для нас від перемоги Європи над Росією і навпаки – то першою заповіддю
нашої політики повинно бути: 1) в політиці внутрішній – плекання всіх за-
сад західної культури, які рятують Європу (і нас) від московської пошести,
2) в політиці зовнішній – повна сепарація від Росії». Найбільшими лихами
своїх попередників Д. Донцов вважав хибні ідеї федералізму, пацифізму та
інтернаціонального соціалізму.

Головні положення своєї націоналістичної доктрини Дмитро Донцов
виклав у своїй програмній праці «Націоналізм»¹⁵: «Коли Україна хоче вийти
зі стану провінції, мусить витворити в собі, крім волі до влади, ту велику
всеобіймаючу ідею, ідею опанування духового, економічного і політичного
нації. Без такої ідеї ми все лишимося нацією уярмленою, провінцією,
народом, що житиме роздвоєною душею, не в стані витворити збірної волі;
народом «конвульсійних вибухів», народом без патосу, сателітом сильніших;
парією, верствою, навіть у себе вдома невільником не лише політичним,
але й духовим і соціальним, нацією з «анархією доктрин» і з «ослабленням
волі...». Так буде, доки не виповімо безоглядної війни всім атомістичним
та інтернаціональним доктринам, які паношать в нас, які сковують
думку нації та її енергію, які розсаджують усяку збірну національну
волю. Такою ідеєю може стати в нас не всесвітня, ані соціальна, лише
тільки національна ідея, щоб гляділа в майбутнє і мала відвагу скорити
собі свій світ». «Головний момент, який обіймає цілу ідеологію чинного
націоналізму, - вважає Д. Донцов, - це момент панування, влади, активності,
всупереч до домінуючого моменту провансальства – уживання; пасивність
та підпорядкування обставинам, відірваним засадам, партикулярному,
народові, чужим ідеям там, і активне начинення себе їм тут. Це те, що я
назвав би новою ідеологічною підставою тих зусиль нації, які вимагає від
неї час».

Визначний український географ Степан Рудницький (1877-1937) – ав-
тор цілого ряду праць про геополітичний устрій України. Дослідивши цілий
комплекс історичних, етнополітичних, географічних чинників, С. Рудниць-
кий у праці «Україна з політико-географічного становища» (1916) довів не-
минучість незалежності України. Аналогічну проблему він підняв також у
праці «Чому ми хочемо самостійної України» (1916). На відміну від німець-
кого вченого Ф. Ратцеля, який гіперболізував роль географічних і біологіч-
них чинників, С. Рудницький акцентував на пріоритетності національного
принципу при формуванні держав нової Європи: «Саме національна дер-
жава є метою, до якої прагне історичний розвиток ХХ століття». На глибо-
ке переконання вченого, в Центральній-Східній Європі виникне цілий ряд
незалежних держав, в яких існуватимуть демократичні режими. До таких

¹⁵ Донцов Д., *Націоналізм*, Там же., С. 245-425.

країн він також відносив Україну. Політичний лад майбутньої України С. Рудницький розглядав як демократичну республіку з сильним урядом і самоврядуванням (окремі громади не мають перевищувати 10 тисяч кв. км.). Щодо перспектив майбутнього міжнародно-політичного устрою Центрально-Східної Європи, вчений обґрунтовує ідею Балтійсько-Понтійської федерації як протизвагу російській експансії в Західну Європу. С. Рудницький переконував політиків Заходу в недопустимості включення України в сферу російських інтересів, бо це призведе тільки до посилення Росії. Дослідник акцентував на попередніх помилках, зокрема українських політиків часів визвольних змагань 1917-1920 років, акцентував на їхньому угодовстві, що призвело до поразки і втрати української незалежності.

С. Рудницький стоїть на позиціях українського націоналізму, під яким розуміє спрямування нації в корисному для неї напрямі. Ця політика повинна спиратися на науковий світогляд, не нехтувати національним, відкидати різноманітні «універсалізми» – соціал-комуністичний, капіталістичний, аристократичний. Вчений розумів, що Україна знаходиться на межі трьох світів – західноєвропейського, православно-візантійського і кочового азійського – а тому повинна зберігати власну самобутність. Будучи соборником, С. Рудницький навіть утворення ЗУНР розглядав як проміжний етап і важливий плацдарм для створення єдиної держави на цілій українській етнічній території. Оригінальністю відзначається його праця «Про давні і нові столиці України» (1922), в якій, врахувавши сукупність усіх чинників – військових, політичних, економічних, територіальних – С. Рудницький вказав на плюси і мінуси місце розташування Києва, Харкова, Катеринослава і Станіслава. Відкидаючи окремі гіперболізації, його концепція етнографічних засад державності і формування держав на основі національного принципу має фундаментальне значення і в сучасних умовах. Цікавою є позиція С. Рудницького щодо Криму: «Тепер і на будуче політико-географічне значення Криму для України дуже важливе, без володіння Кримом вже не могутність, а й самостійність Української держави мусить бути дуже проблематичне»¹⁶.

Визначний український вчений Юрій Липа (1900-1944), геополітичні праці якого викликали величезний резонанс у міжвоєнний період. Свою геополітичну концепцію Ю. Липа виклав у ґрунтовних працях «Українська раса» (1937), «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), «Розподіл Росії» (1941). Розуміючи під расою ментальну, духовну цілісність і самобутність української нації, Юрій Липа закликав використовувати розумні геополітичні орієнтири, до яких відносив природну вісь Північ-Південь. Таку українську вісь Ю. Липа протиставляє відповідним осям Польщі й Росії. Приміром, нерозуміння, що дилемою Польщі є Захід-Схід призвело до того, що вона була втягнена до геополітично чужого їй конфлікту

¹⁶ Дністрянський М. С. Геополітика, *Навчальний посібник*, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011, 436 С.

на південних просторах України зі шкодою для неї. Це ж стосується й Росії, яка завдяки Україні зуміла змінити вісь експансії.

Майбутнє України залежало від геополітичних змін на карті світу. Ці зміни, на думку Ю. Липи, полягали у втраті Росією України, Кавказу й відродження Казанської держави. Завдяки останній чорноморські країни мали б змогу одержати свободу розвитку і торгівлі з Далеким Сходом. В праці «Розподіл Росії» вчений окреслив береги Чорного моря від Дунаю до Кавказу як натуральні межі України. До речі, Ю. Липа до територій, що належали Росії, відносився як до тимчасових («як одність у часі»). Тільки за збігом обставин (поразка під Полтавою) під впливом Росії опинилася й Україна. Що стосується аналізу Росії, то вчений вважав, що необхідно відмовитись принаймні від двох тверджень, які вважаються аксіомами: 1) «Росія оточена бути не може»; 2) «Росія має надмір людського матеріалу». Доказом свої висновків Ю. Липа вважає поразки Росії в Кримській, російсько-японській війні та конфлікті з Фінляндією. Щодо твердження про величезні простори Росії Ю. Липа теж відносився скептично. Він наводить численні статистичні дані про низькі врожаї, відсталість промислової продукції в Росії порівняно із Західною Європою. Ю. Липа не бачить суттєвої відмінності між політикою російських самодержців і більшовиків, які, фактично, продовжили експлуатацію місцевого населення та активізували колонізаторську зовнішню політику.

За своїм геополітичним значенням Московія докорінно відрізняється від України: «коли поземною геополітичною віссю Московії є горішнє Поволжя, то поземною віссю України є північно-східний берег Чорного моря». «Росія,- пише Ю. Липа,- це було певне примирення обох національних початків. Примирення це завдало важкий удар москвинам, знищивши їм національне ісповідування, та важко відгукнулось і на українцях, скасувавши їх своєрідний устрій і торгівлю». На глибоке переконання Ю. Липи, обидва народи – українці та росіяни – повинні повернутися на той етап взаємовідносин, коли вони були окремими.

Цікаві судження Ю. Липа висловив стосовно майбутнього Сибіру: «Рано чи пізно Сибір матиме, коли не самостійність, то принаймні, автономічний устрій типу домініону. Претензії Українців до теренів, де замешкує їх більшість (Сірий, Зелений Клин) – не мають підстав. Сибіром кермують міста. Тим часом там є не більше, як кілька процентів українців... Можливості існування якоїсь держави Зеленого Клину – виключені. Найважливішим був би поворот українців на свої черенові землі при першій можливості. Їхня колонізація до Сибіру ще дуже свіжа,-переселятись туди вони почали десь в 900-тих роках і не злилися безповоротно з місцевими сибіряками... Сибір для сибіряків,-це гасло найреальніше, бо на довший протяг часу». Говорячи про Далекосхідний край, Ю. Липа цілком справедливо акцентував на зацікавленості в ньому двох геополітичних гравців – Росії та Японії. Не відкидав він і Китай – можливого майбутнього гравця.

Юрій Липа не завершує свою монографію «Розподіл Росії», як це прийнято в науковій літературі, висновками. Він їх вважає зайвими, бо вже сама проблематика і назва праці говорять самі за себе – потреба розподілу Росії є доконаним фактом. Підсумовуючи геополітичну доктрину Юрія Липи, сучасний український вчений Мирослав Дністрянський відзначив: «це моделі активного включення України в світові відносини, які зорієнтовували українство не на пристосування до наявних, а на творення нових територіально-політичних реалій, утвердження України як суб'єкта світових міжнародних відносин»¹⁷.

Ми зупинилися на аналізі наукової спадщини лише кількох українських дослідників, які піднімали геополітичну проблематику. Однак й цього достатньо, щоб зрозуміти всю актуальність їх ідей. Після проголошення незалежності різні українські президенти і уряди притримувалися різних підходів стосовно геополітичного майбутнього нашої держави. Але, як правило, перевага віддавалася багатовекторній політиці, яка, загалом, зводилася до мирного співжиття України між Росією і Заходом. Цілий ряд українських політологів вихвалювали таку позицію української влади, вважаючи її далекоглядною і розумною, нерідко забуваючи про перестороги своїх попередників в науці. Разом з тим, вже тоді в наукових колах йшлося про ненадійність такого зовнішньополітичного курсу. «Відсутність чіткого геополітичного курсу і взагалі доктрини національної безпеки, як правило, ховається за гучними евфемізмами типу «багатовекторність», коли курс «європейської інтеграції» насправді більше схожий на повільне повернення до російського імперського простору. Що найстрашніше – в будь-якому випадку ми не виходимо за межі старих, хоч і по-іншому названих парадигм. Українське державне геополітичне мислення сьогодні характеризують вторинність і догматизм»¹⁸.

Ця вторинність і догматизм особливо прискореними темпами почали відбуватися в Україні з приходом до влади Віктора Януковича. Стратегічні геополітичні інтереси кожної держави так чи інакше визначаються потребами збереження її суверенітету, територіальної цілісності, непорушності державних кордонів, поступального соціально-економічного й політичного розвитку. Якщо до цього додати такі негативні явища в житті країни як високий рівень хабарництва, відсутність проведення системних економічних реформ, розвал власних збройних сил, то можна впевнено стверджувати, що в роки правління Януковича політична криза досягла свого апогею. Такий стан справ в Україні співпав із радикальною зміною зовнішньополітичного курсу Російської Федерації стосовно України. Якщо в попередні роки українсько-російське протистояння зводилося, як правило, до постійних

¹⁷ Липа Юрій, *Розподіл Росії*, Львів: Інститут Народознавства НАН України, 1995, 144 С.; Дністрянський М. С. *Геополітика: Навчальний посібник*, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011, 436 С.

¹⁸ Квіт Сергій, *Українська геополітика: реалії і перспективи*, Баган О., *Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України*, Львів, 2002, С. 8-9.

«газових війн», відкритої економічної війни, то після перемоги революції гідності та падіння режиму Януковича «холодна війна» переросла в пряму агресію. Окупація Криму радикально змінила геополітичну ситуацію в Європі, що дозволило М. Саакашвілі назвати українські події «геополітичною революцією». І в цьому є зерно істини. Вторгненням в Україну Російська Федерація порушила не лише результати Ялтинської конференції 1945 року, але й зобов'язання цілого ряду світових держав щодо територіальної цілісності України відповідно з Будапештським меморандумом 1994 року. Вперше з часів Другої світової війни велика європейська держава – один із співзасновників ООН – стала жертвою агресії сусідньої держави. Становище України суттєво ускладнила військова агресія Росії на Донбас, що призвело до окупації окремих районів Донецької та Луганської областей. Опинившись у складній геополітичній ситуації, коли держава втратила 20% своєї економіки, кілька тисяч загиблих військових і мирного населення, Україна змушена була піти на укладення так званих мінських домовленостей. Російська агресія викликала велике занепокоєння в світі, що й призвело до запровадження економічних санкцій проти Росії з боку Європейського Союзу і США. Вже один той факт, що більше тридцяти разів «українське питання» обговорювалося на засіданнях Ради Безпеки ООН, свідчить про неослабну увагу Заходу щодо подій в Україні.